

Блинова, О. Є. Працевлаштування за кордоном у системі цінностей студентської молоді України [Текст] / О. Є. Блинова // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К., 2010. – Т. XII, част.3. – С. 36-43.

О.Є. Блинова

Працевлаштування за кордоном у системі цінностей студентської молоді України

У статті представлено результати емпіричного дослідження ціннісних орієнтацій студентів та їх оцінки трудової еміграції українців. Зроблено аналіз чинників, які впливають на вибір студентами працевлаштування за кордоном.

Ключові слова: трудова міграція, система цінностей студентської молоді

In the article the results of the empirical investigation of value orientations of the students and their appraisals concerning labour emigrations of the Ukrainians are presented. The analysis of the factors influencing the students' choice to work abroad is made.

Key words: labour migration, value system of student youth.

Системна криза українського суспільства призвела до того, що значна кількість українських громадян намагаються виїхати за кордон з метою у такій спосіб вирішити свої життєві проблеми. Кризовий стан суспільства викликає суттєве зниження рівня життя населення та породжує підвищення рівня безробіття. Поштовхом до еміграції є значно нижчий, ніж у сусідніх країнах рівень добробуту населення, наявність складних політичних суперечностей в Україні та відповідна атмосфера у суспільній свідомості – розчарування, песимістичні настрої, недовіра до офіційних структур, невіра у можливість влаштувати власне майбутнє і майбутнє дітей в своїй країні.

Аналізуючи причини масштабної еміграції громадян України за кордон з метою працевлаштування, треба зауважити наявність комплексу об'єктивних та суб'єктивних факторів, що мають системний та ієрархічний характер [1]. Економічний чинник трудової міграції українців обумовлений, перш за все, станом посттоталітарного суспільства. Це, у свою чергу, обумовлює непевність і малопрогнозованість життя, і ряд відомих явищ низькоефективної економіки.

Політичний чинник трудової міграції громадян України проявляється у нестабільній політичній ситуації щодо України (зовнішня політика) та у нестабільній політичній ситуації в самій країні. Тому вважаємо, що зростання еміграційних настроїв залежить від оцінки громадянами України економічної та політичної ситуації у державі.

Соціальні чинники пов'язані з можливостями покращення свого соціального статусу в суспільстві, можливостями реалізуватися в суспільстві, впливом референтних груп мігрантів, впливом засобів масової інформації, розповсюдженням чуток стосовно умов життя і праці за кордоном, навіть з питаннями престижу і своєрідної моди, та іншими феноменами суспільної свідомості.

В роботах Т. Хомуленко і Л. Сергєєвої, які аналізують психологічне підґрунтя явища торгівлі людьми, виокремлюється педагогічний чинник, що обумовлений зміною суспільних орієнтирів та процесами державотворення. На думку дослідників, він проявляється в недосконалому процесі виховання, який позбавлений сьогодні цілісного і сучасного ідеологічного базису. Виховання подекуди базується на старих національних ідеалах, яке не формує сьогодні зрілу самодостатню особистість демократичного гатунку. Автори відмічають, що навчання переважно відрізняється авторитаризмом, тому не сприяє формуванню особистісної відповідальності [7].

В соціологічному дослідженні І.П.Майданик вказується на значущість соціокультурних та психологічних чинників у прийнятті рішення про міграцію. У мігрантів, які мають досвід перебування та прикладання праці у розвинутих країнах, змінюються смаки та мотивації, формується стиль життя, якого важко досягнути в результаті прикладання праці на локальному ринку. На рівні соціальної спільноти, громади міграція стає глибоко вкоріненою у стандартний набір зразків поведінки. Цінності, пов'язані з міграцією, стають частиною загальних цінностей спільноти. Міграція може виступати як ритуал, виконання якого є обов'язковим для повноцінної життєдіяльності особистості. Якщо хтось

не робить спроби здійснити міграційну поїздку, він буде сприйматися у таких умовах, як ледачий або не підприємливий.

О.В. Позняк також наголошує на зміні системи цінностей у людей, які здійснили успішні у матеріальному плані спроби трудових міграцій, на думку дослідника це є загрозою нівелювання соціальної значущості зайнятості в Україні через формування у молоді окремих регіонів стійкого стереотипу, згідно з яким досягти рівня життя можна лише шляхом трудових поїздок за кордон [5, с.18].

Слід також наголосити на тому, що трансформаційному суспільству властиве різке посилення індивідуалізації особистих життєвих практик, ослаблення їх залежності від належності людей до великих соціально-професійних формалізованих груп. Проблема полягає, зокрема, у тому, що багато які цінності, що були виховані радянським суспільством, поступово почали змінюватись, оскільки, з одного боку, нові соціально-економічні умови вимагають від людини таких якостей, як готовність до ризику та особиста відповідальність за власні вчинки, вміння швидко пристосовуватись до економічної кон'юнктури, готовність наполегливо працювати заради досягнення благополуччя та успіху. З іншого, цінності, які у минулому мали високий ранг та співвідносилися у масовій свідомості зі соціально-психологічними стереотипами пріоритету суспільного (колективного) над особистим (індивідуальним) і самореалізації особистості у праці, сьогодні молоддю заперечуються. Криза традиційних цінностей особливо проявляється у сфері праці, у ставленні до роботи.

Так, у сучасних умовах не «спрацьовують» колективістичні ідеали (все більше – індивідуалістичні), став непрестижним, не «модним» ряд професій, які раніше вважалися суспільно-корисними, змінилося ставлення до своєї країни – зараз молодь прагне навчатися, працювати, а то й переїхати на постійне місце проживання до іншої країни. Тому, вивчаючи орієнтації сучасної української молоді щодо влаштування свого життя за кордоном, можливо спрогнозувати ситуацію з робочою силою в країні через певний проміжок часу.

Центр «Соціальний моніторинг» та Український інститут соціальних досліджень провели опитування «Ціннісні орієнтації населення 2008», на підставі якого можна зробити висновок, що переважають особисті пріоритети, сім'я, друзі, житлові умови, робота, власне здоров'я. Це важлива тенденція, що характеризує зміни ціннісних орієнтацій молоді – перевага індивідуалізму, акцент на особистих і сімейних інтересах; молодь постійно відмовляється від колективістичного способу життя. Спостерігається зміщення системи цінностей з колективістичних на індивідуалістичні, де розвиток Батьківщини, суспільно-корисна праця, патріотичні почуття перетворюються на гасла, які начебто ззовні і підтримуються, але не є рушійною силою у реальних діях.

Відбуваються певні зміни в системі цінностей відносно роботи. Для 92% молоді важливою є «висока оплата праці», для 79% – «цікава робота» і лише для 28% – «суспільна значущість праці», тобто для більшості молоді сенс життя полягає у матеріальному достатку. Також дослідники підкреслюють, що відбувається відчуження молоді від національної культури, незнання і небажання знати українську історію, мистецтво, літературу [2].

З метою з'ясування оцінки студентською молоддю економічної і політичної ситуації в Україні та можливих намірів самореалізації за кордоном нами було проведено анкетування. Студентам було також запропоновано визначитися – позитивним чи негативним явищем для країни в цілому є міжнародна трудова еміграція. Опитування спрямоване на з'ясування життєвих планів, орієнтирів, цінностей, можливостей професійної та особистісної самореалізації, виявлення можливих перешкод на наміченому шляху. Завданням дослідження було визначити, які цінності визначають вектор життя майбутнього фахівця з вищою освітою, що очікує студент у своїй країні, на що він може розраховувати, до чого прагне.

Всього взяли участь в анкетуванні 469 осіб. Для опитування було обрано студентів денної форми навчання 3-5 курсів, тобто майбутніх фахівців, яким незабаром треба приймати рішення стосовно свого подальшого життєвого шляху і які складають високоосвічену еліту сучасної молоді України.

Враховуючи специфіку соціально-політичної ситуації в Україні, ми визнали за необхідне взяти до уваги думки молоді із вищих навчальних закладів різних регіонів країни. У дослідженні взяли участь студенти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (127 студентів), Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (124 особи), Херсонського державного університету (120 осіб), Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (98 осіб).

Ставлення студентів до сучасної соціально-політичної та економічної ситуації в Україні, як значущої об'єктивної умови для власної самореалізації в країні, є досить критичним. Значна кількість студентів вважає, що імідж України як держави з погляду інших країн за останні 10 років погіршився (52,3% по вибірці), відповідь «на жаль, зараз я не відчуваю гордості за свою країну» надали 49,9%, «найближчим часом перспективи України як держави досить туманні» вважають 76,8% опитаних студентів.

Отримані нами дані свідчать про досить суттєві розбіжності в оцінці сучасного стану та перспектив країни з погляду респондентів різних регіонів. Тільки менше четвертої частини опитаних студентів Херсона, Харкова, Сум (від 21,8% до 23,4% відповідно) бачить підстави для того, щоб «пишатися своєю країною та позитивно оцінювати її перспективи», у той же час відсоток студентів, які надали таку відповідь в Івано-Франківську, наближається до 50% (точніше 44,5%). Близько чверті студентів як по вибірці у цілому, так і по окремих регіонах важко визначитися з цього приводу (21,3%). Відповідь «на жаль, зараз я не відчуваю гордості за свою країну» надали третина студентів Івано-Франківська (31,5%) і від половини до майже двох третин студентів інших вузів, що брали участь в анкетуванні (від 50,8% до 62,1%). Розподіл відповідей за питанням щодо зміни іміджу України з погляду інших країн підтверджує таку ж тенденцію: студенти західного регіону України вважають, що імідж України покращився (51,9%) або, принаймні, «не змінився» (16,5%), студенти південного, північного, східного регіонів значно більш критичні щодо іміджу держави – думку про те, що імідж країни за останні 10 років з погляду

інших країн погіршився, висловили від 51,7% до 70,4% респондентів. Мабуть, це пов'язано з вибором критерію оцінювання та із суб'єктивною значущістю цього критерію для молоді різних регіонів – «покращився» чи «погіршився» стосовно яких аспектів, відносно яких вихідних позицій, за якими параметрами. Таке припущення нам дозволяють зробити результати бесіди зі студентами після анкетування: студенти західного регіону втілюють свої надії на відродження саме української держави (наголошуючи на понятті «української»). З цього приводу, дійсно, з погляду студентів, є позитивні зрушення в розвитку країни у багатьох напрямках. Студенти інших регіонів роблять акцент на становленні та розбудові української держави (з наголосом на понятті «держави»), тому критеріями позитивного іміджу вважають, перш за все, економічні показники, матеріальний добробут громадян, можливості і подальші перспективи для себе.

Слід звернути особливу увагу на розподіл відповідей за питанням: «Що, на Вашу думку, зараз є більш важливим для України: порядок або демократія?»:

– «порядок, навіть якщо для його досягнення необхідні деякі порушення демократичних принципів і обмеження особистих свобод» – 82,9% (розподіл по регіонах: Івано-Франківськ – 84,2%; Суми – 84,7%; Херсон – 81,7%; Харків – 79,6%);

– «демократія, навіть якщо послідовне дотримання демократичних принципів надає певну свободу руйнівним силам» – 17,1% (розподіл по регіонах – Івано-Франківськ – 15,8%; Суми – 15,3%; Херсон – 18,3%; Харків – 20,4%).

Такі дані викликають занепокоєння, бо свідчать про зневіру, розчарування, відсутність бачення власних перспектив в країні, навіть для студентської молоді, що, безумовно, сприяє посиленню міграційних тенденцій.

Серед інших питань, що входили до анкети, студентам було запропоновано оцінити сучасну міграційну ситуацію в Україні. Переважна більшість студентів усіх регіонів (79,1% по вибірці), оцінюючи наслідки

трудової еміграції українців за кордон, визнають, що це «погано, оскільки їдуть молоді, працездатні і талановиті» (по регіонах: Івано-Франківськ – 80,3%; Суми – 79,0%; Херсон – 78,3%; Харків – 78,6%), 14,1% опитаних вважає, що «нічого для країни не змінює, кожен має право працювати, де бажає» (по регіонах відмінності є досить незначними – від 11,8% в Івано-Франківську до 16,3% в Харкові), тільки 6,8% студентів відзначили трудову міграцію як позитивне явище для країни, підкреслюючи можливість отримання нового досвіду.

З метою з'ясування життєвих цінностей молоді України, досліджуваним було запропоновано визначитися за допомогою шкали оцінки від 1 до 9 балів, наскільки в їх житті є важливими певні цінності (1 бал – зовсім не важливі; 9 балів – дуже важливі). До переліку цінностей ми внесли ті, що стосуються суспільно-значущих об'єктивних умов самореалізації – «сильна, багата країна»; суто матеріальні цінності – «багато заробляти»; цінності, що пов'язані із зовнішніми ознаками суспільного визнання – «досягти високого суспільного становища»; індивідуальні цінності самореалізації: у діловій сфері – «самотійність і незалежність (відкрити, наприклад, власну справу, бути господарем своїх планів)», у сімейній сфері – «мати хорошу сім'ю»; колективістичні цінності – «працювати у дружньому, згуртованому колективі»; цінності, що пов'язані з відпочинком та побутом – «красиво, із задоволенням відпочивати»; «побутовий комфорт».

Отримані нами дані свідчать про те, що жодну із запропонованих цінностей студенти не відкидають, всі вони оцінюються молоддю як високозначущі у житті. Майже немає різниці в оцінках у студентів різних регіонів, студенти вузів демонструють однаковість у визнанні значущості для повноцінного розвитку особистості сім'ї і кар'єри, власної незалежності і сильної, багатой країни тощо. В цілому по вибірці найбільш високий рейтинг мають об'єктивні суспільно-економічні умови самореалізації – середній бал цінності «сильна, багата країна» 7,84, тобто студенти добре розуміють, що в умовах економічної та соціально-політичної кризи, у нестабільному становищі суспільства важко планувати та реалізовувати власне майбутнє, досягати

життєвої мети. Такий же високий рівень мають індивідуальні (індивідуалістичні) цінності самореалізації, по-перше, «мати хорошу сім'ю» – 8,81 бали, по-друге, «самостійність і незалежність» у власній справі – 7,78 балів. Наступну сходинку у рейтингу життєвих цінностей студентів займають бажаність високого суспільного становища – 7,46 балів та добрий заробіток – 7,29 балів. Важливість працювати у дружньому, згуртованому колективі (на наш погляд, це є відображенням колективістичних цінностей) має середній бал 6,8, тобто можна говорити про перевагу у свідомості молоді індивідуалістичних цінностей. Передостаннє та останнє місця у рейтингу цінностей студентів займають такі: «побутовий комфорт» – 6,62 балів; «красиво, із задоволенням відпочивати» – 5,57 балів.

Ієрархію цінностей студентів, яка у цілому відповідає тому, що суспільство могло б очікувати від молодого покоління з погляду перспективності, моральності, громадянськості (на 1 місці – «сильна багата країна; на останньому – «красиво відпочивати»), підтверджують відповіді за питанням щодо життєвих перспектив та очікувань. Тільки біля 2% вибірки надають відповіді про бажаність вільного часу, або взагалі «не працювати і не навчатися», переважна більшість опитаних студентів досить усвідомлено ставляться до свого майбутнього і розуміють до чого саме треба прагнути, щоб досягти бажаного. Найбільшу кількість відповідей отримав варіант «багато працювати і добре заробляти» – 45,8% студентів вибірки (по регіонах: Івано-Франківськ – 49,6%; Суми – 39,5%; Херсон – 44,2%, Харків – 51,0%), що свідчить про готовність значної частини майбутніх фахівців докладати серйозних власних зусиль для того, щоб зробити гідним своє життя. Також молодь України віддає перевагу цікавій роботі, улюбленій професії, навіть незважаючи на розмір заробітку, таку відповідь надають більше третини респондентів – 36,7% (по регіонах: захід – 38,6%; північ – 34,7%; південь – 33,3%; схід – 40,8%). І нарешті, ми можемо переконатися, що молоді люди бажують стабільності і передбачуваності у житті, та заради цього згодні отримувати невеликі гроші за свою працю за умов, що вона буде гарантованою.

Про це свідчить розподіл відповідей за варіантом «хотів би нехай навіть невеликого, але стабільного та гарантованого заробітку» – 23,7% по вибірці у цілому, відповіді по регіонах відрізняються незначно: в Івано-Франківську такий варіант обрали 24,4%, у Сумах також трохи більше чверті студентів прагне до стабільності – 28,2%; у Херсоні підтримують таку думку 25,0% респондентів, у Харкові – 15,3%.

Розподіл відповідей за питанням «Скажіть, найуспішніше Ви змогли б реалізувати свої життєві плани: а) в Україні; б) за кордоном» показав, що, на жаль, значна частина студентської молоді вважає, що у своїй країні можливості для самореалізації є обмеженими та пов'язує більш успішну самореалізацію за межами своєї держави. Наші результати показали, що 42,6% старшокурсників, тобто майбутніх фахівців з вищою освітою, вважає, що за кордоном можливості для самореалізації краще (це середньогрупова оцінка), при цьому дещо нижчі за середні оцінки у молоді Івано-Франківська та Сум (біля третини студентів), трохи перевищує середні оцінки – херсонські та харківські студенти (приблизно половина студентів). Тобто молодь західного регіону більш критично оцінює працевлаштування за кордоном як засіб успішної життєвої самореалізації, мабуть, це пов'язується з тим, що багато студентів саме західного регіону мають родичів, друзів, знайомих, які працюють (або працювали) за кордоном і тому, краще ознайомлені з реальним станом справ. А студенти східного регіону у своїх оцінках орієнтуються на деяке «ідеальне уявлення» про, так би мовити, західний спосіб життя, не маючи ані власного досвіду праці за кордоном та досить обмежений досвід найближчих родичів та друзів.

Висновки: Старшокурсники, як майбутні фахівці з вищою освітою досить критично ставляться до сучасного стану економічної та політичної ситуації в країні, що викликає почуття непевності у значущості власних сил, розуму, освіченості, наполегливості тощо, для влаштування своєї долі та підсилює міграційні тенденції. Відзначимо, що студенти звертають увагу на зовнішні об'єктивні умови в країні – нестабільність в економіці та політиці, недосконалість влади, недостатню кількість робочих місць, особливо для

молоді, яка тільки починає свій професійний шлях, не маючи ще досвіду роботи, наявність корупції, що загалом породжує непевність у власному майбутньому. Студенти готові багато працювати для досягнення життєвої мети, прагнуть до порядку, стабільності, прогнозованості, що надає можливості для побудови життєвої стратегії у своїй країні. Майбутні фахівці свідомі того, що «заробітчанство» для переважної більшості українців є вимушеною мірою, до якої призводить безробіття, неможливість придбати житло, навчати дітей і т.ін. Слід особливо зауважити, що студенти реалістично оцінюють «престижність» праці за кордоном, що свідчить про розуміння, усвідомлення та певну скептичність оцінок щодо можливого рівня кваліфікації роботи, на яку можна розраховувати українцям за кордоном, соціального статусу, якого можна набути, рівня поваги у суспільстві тощо.

1. Блинова О.Є. Міграційні установки студентської молоді України / О.Є. Блинова // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – №7(124). – С. 1-4.
2. Зовнішні трудові міграції населення України / За ред. Е.М. Лібанової, О.В. Позняка. – К. : РВПС України НАН України, 2002. – 206 с.
3. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. Кн.2: Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. [для студентів вищих навчальних закладів] / Л.Е.Орбан-Лембрик. – Київ : Либідь, 2006. – 560 [2] с.
4. Пірен М.І. Чи є «вибрана верства» України символом української політичної нації? / М.І. Пірен // Соціальна психологія. – 2004. – № 5 (7). – С.3-11.
5. Позняк О.В. Трудова міграція як соціально-політичний процес / Олексій Позняк // Проблеми міграції. – 1998. – № 4. – С.15-21.
6. Солдатова Г.У. Психологическая помощь мигрантам: травма, смена культуры, кризис идентичности [для студ. высш. учеб. заведений, обучающихся по направл. и спец-тям психологии] / Солдатова Г.У.,

Шайгерова Л.А., Калининко В.К., Кравцова О.А. – М. : Смысл, 2002. – 479 с. – (Теория и практика психологической помощи).

7. Хомуленко Т., Сергеева Л. Психологічне підґрунтя явища торгівлі жінками (аналіз у контексті гендерної демократії) // Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні / За ред. Максименка С.Д., Циби В.Т., Шайгородського Ю.Ж. та ін. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2003. – С.250-257.